

היתוש והנפח תקיעות דראש השנה

הדעה והדיבור • איחוד הכוחות באדם ובעולם • תקיעת שופר -
הכתרת המלך • ה'יתוש' של דורנו

בשו"ע (תקפא, ג בהגה) נפסק שאין תוקעין בערב ראש השנה בשופר, כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה. הגר"א בפירושו על ספר יונה (ג, ג) פירש זאת ע"פ הגמרא בגיטין (נו ע"ב) שלאחר שטיטוס התריס כלפי מעלה נכנס יתוש בחוטמו וניקר במוחו שבע שנים. יום אחד עבר לפני נפח, וכששמע היתוש את קול הפטיש המכה, נשתתק. אמר טיטוס, א"כ יש תקנה, הביאו לפניו כל יום נפח שהיה מכה וכו'. עד תלתין יומין עבד הכי, מכאן ואילך כיון דדש דש.

מוכח מכאן שלאחר שלשים יום הופך הדבר להרגל, ועל כן גם אנו איננו תוקעין תקיעות של רשות שלשים יום כדי לא להתרגל לשמע התקיעות, ומפסיקין מלתקוע בערב ר"ה, כדי להתעורר מקול השופר שבר"ה.

אולי ניתן לומר שכוונת הגר"א בהביאו סיפור זה, לא היה רק כדי ללמדנו שאחר ל' יום "כיון דדש דש", אלא ענין עמוק יותר יש בזה.

הדעה והדיבור

במדרש ריש פ' תזריע, דרשו חז"ל את המקרא שבתהילים (קלט, ה) "אחור

וקדם צרתני": "אם זכה אדם, אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית.
ואם לאו, אומרים לו יתוש קדמך" (ויק"ר סי' א).

הדברים מופלאים. גם אם זכה אדם, מה יועיל שיאמרו לו אתה קדמת לכל
מעשה בראשית, והרי ידוע שאדם נברא ביום ששי, ואילו היתוש קדם לו
ונברא ביום חמישי. האם האמירה לאדם שהוא קדם לכל מעשה בראשית
תשנה את העובדות?!

הרמב"ם כ' בהל' יסודי התורה (פ"ד ה"ח):

הדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם, היא צורת האדם השלם
בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו",
כלומר, שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות וכו'. ואינה הנפש
המצויה לכל נפש חיה, שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש, אלא
הדעת שהיא צורת הנפש וכו'.

כלומר, עיקרו של האדם הוא הדעת. ובדרך עץ חיים כ' הרמח"ל: כי ידיעת
האמת מחזקת את הנשמה, ומרחקת ממנה היצר ודאי. ואין דבר מחליש
את הנשמה לפני היצר כמו חסרון הידיעה.

מה מקורה של הדעת?

"וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים
ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), ותרגם אונקלוס: "נפש חיה - רוח
ממלא". והנה ביטוי זה "נפש חיה", מופיע גם ביצירת בעלי חיים, כמ"ש
"תוצא הארץ נפש חיה" (שם א, טד). אך שם תרגם אונקלוס - "נפשא חייתא",
ואיך יתכן תרגום שונה לאותו ביטוי?

אלא ששני מקורות לאדם: האחד, "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן
האדמה", ובזה דומה הוא לבעלי חיים, שאף הם נוצרו מן האדמה. אך
באדם נוסף מרכיב אלוקי, "ויפח באפיו נשמת חיים", וכבר כתב הרמב"ן
דמאן דנפח מדיליה נפח, והיינו, שהתורה לא השתמשה בביטוי "ויתן
באדם", או "וישם באדם", אלא "ויפח". נפחה באה מתוכו של המנפח.
וד"ל שם:

ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש, יסודה וסודה, כי הזכיר בה

שם מלא (ה' אלקים)...להודיע כי לא באה מן היסודות (הארציים),
כאשר רמז בנפש התנועה (בבעלי החיים השונים מן הצמח
ביכולת התנועה), אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה,
כי הנופח באפי אחר, מנשמתו יתן בו.

א"כ יש באדם עניין אלוקי, שרשב"ע נפח בו מתוכו, מלבד העניין הארצי,
ורק לאחר מכן נאמר "ויהי האדם לנפש חיה". צירוף שני הדברים - היסוד
הארצי והנפש האלוקית, היא שגרמה לאונקלוס לתרגם במקרה זה, נפש
חיה - רוח ממללא. משא"כ הבהמה שכולה מן האדמה, שם תירגום הנפש
הוא כפשוטו, "נפשא חייתא".

מקור הנפש והשכל שבאדם כאמור הוא מ'ויפח' - "מדיליה נפח",
שרשב"ע נפח בו רוח מתוכו. והרי "רוח אלקים מרחפת על פני המים",
ורוח זו קדמה לכל הבריאה, ומבחינה זאת קדם אדם לכל מעשה בראשית,
כיון שמקורו מהרוח האלוקית. אך מבחינה גופנית, הרי היתוש קדם,
והאדם נוצר אחרון למעשה בראשית. מי שזכה וחי עפ"י הרוח, הוא קודם
לכל מעשי בראשית. מי שלא זכה, וחייו כבהמה, חיי גוף, חיים ארציים,
כמש"כ הרמב"ם בפ"ה משמונה פרקים על אדם כזה - "זה והבהמה אצלי
שוים", עליו נאמר שיתוש קדמו, כי מבחינה גופנית, בעלי חיים נוצרו
לפני האדם.

הצירוף הזה, עפר מן הארץ ורוח אלקים, הוא המייחד את האדם מכל בעלי
החיים, וזה מה שעושה אותו ל"רוח ממללא", "הדעה והדיבור", כדברי
רש"י שם, שהרי דיבור גרידא אינו המאפיין העיקרי של האדם, שכן ישנם
גם בעלי חיים אחרים המדברים בצורות שונות. המאפיין את האדם הוא
השכל, הדעת הבאה לידי ביטוי בדיבור. זהו צירוף של גשמי ורוחני שבא
לידי ביטוי בדיבור.

בזה ניתן להסביר את דברי הרמ"א בסי' ו' על הברכה "רופא כל בשר
ומפליא לעשות", שכתב שם "ומפליא לעשות במה ששומר רוח האדם
בקרבו, וקושר דבר רוחני בדבר גשמי וכו'". ודבריו תמוהים לכאורה,
שהרי ברכת "אשר יצר" עוסקת בתיפקוד הפיזיולוגי של הגוף, "נקבים
נקבים חלולים חלולים, שאם יפתח אחד מהם וכו'". כולה עוסקת בעניני

הבשר, והיכן ראה כאן הרמ"א קשר בין דבר גשמי לרוחני?!

הרב הוטנר זצ"ל בספרו על פסח (מאמר טו) מסביר: הדיבור נקרא "פלא", והוא מייחד את האדם הנברא מצרף הגשמי והרוחני, וע"כ נקרא האדם "מדבר". הרמב"ם קרא לספרו העוסק בעניני דיבור, כמו שבועות ונדריים, ערכין וחרמות, "ספר ההפלאה", וזה ע"ש הכתוב "איש כי יפלא לנדור נדר" וכו'. גם קטן המתקרב לגיל השכלי, ויכול לנדור, נקרא בפי חכמים "מופלא הסמוך לאיש".

ברכת אשר יצר אמנם עוסקת בענייני הגוף, וע"כ היא מסתיימת "רופא כל בשר". אלא שמיד אחרי ברכה זו מופיעה ברכה נוספת על ענייני הנשמה - "אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא. אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפתתה בי". וע"כ טבעו חכמים מטבע לשון זו "מפליא לעשות", כדי שישמש קשר-גשר בין ברכת הגוף לברכת הנשמה, שהרי צירוף זה הוא הנותן לאדם את כוח הדיבור, והוא הפלא "הקושר דבר רוחני בדבר גשמי", כדברי הרמ"א (או"ח נ, א).

בזה מסביר המהר"ל מדוע משה היה כבד-פה. משה רבנו היה יוצא דופן בכך שכוח הדיבור לא הופיע אצלו כבשאר האדם, מצד שהיה נבדל מן החומרי, והשילוב בין החומרי שבו לרוחני לא היה בהרמוניה, כיוון שהיה אלוקי, וע"כ היה ערל שפתים, וכדבריו "לא איש דברים אנכי".

איחוד הכוחות באדם ובעולם

האדם מאחד את הרוחני והגשמי, לא רק בעצמו, אלא ביקום כולו.

הנה באדם עומדים כל הכוחות ומתחברים, הגשמיים והרוחניים, השמימיים והארציים. ומשום כך אומר מלכי צדק מלך שלם לאברהם "ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ" (בראשית יד, יט). ואברהם אומר למלך סדום "הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וכו'" (שם שם, כב-כג). ואמרו חז"ל שבזכות זה זכה לחוט של תכלת. ופי' הנצי"ב, שהכוונה ש"זכה לחוט", למה שדרשו חז"ל עה"פ "אחות לנו קטנה" (שה"ש ח, ח) - "זה אברהם שאיחה את הקרע" (בר"ר לט, ג), היינו שאברהם מחבר שמים וארץ. והכוונה למה שאמרו חז"ל:

עיקר שכינה בתחתונים הייתה, כיוון שאדם חטא, הסתלקה השכינה לרקיע הראשון. חטא קין, נסתלקה לרקיע השני וכו'. ומצרים בימי אברהם לשביעי וכו'. עמד אברהם והורידה לששי וכו' עד שמשה הורידה לארץ - 'וירד ה' על הר סיני' (בר"ר יט, ז).

הנה בא אברהם ואיחה את הקרע, והחזיר שכינה לארץ, וע"כ זכה בחוט, שע"י החוט מאחים קרעים. והוא נקרא ה"אדם הגדול בענקים". "ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא" (יהושע יד, טו). ודרשו חז"ל:

אמר רבי, זה אברהם. ולמה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להיבראות קודם אדם הראשון. אלא אמר הקב"ה: שמא יקלקל, ואין מי שיבוא אחריו ויתקן. אמר הקב"ה: אני בורא את האדם תחילה, שאם יקלקל, יבוא אברהם ויתקן תחתיו (בר"ר יד, ו).

אברהם הוא הדמות האידאלית, המאפיינת את האדם שנברא בצלם אלקים, היודע לאחד שמים וארץ. משום כך מופיע ביטוי זה, "קונה שמים וארץ", בקשר לפועלו של אברהם.

ונראה שזכה לחוט של תכלת, שהרי כתב החינוך בפרשת שלח (מצוה שפו - מצוות ציצית):

ועוד אומר לי לבי וכו', שהלבן רמז לגוף שהוא מן הארץ שנבראת מן השלג שהוא לבן, כדאשכחן בפדר"א (פ"ג), הארץ מהיכן נבראת, מהשלג שתחת כסא הכבוד וכו'. והתכלת שהוא כעין הרקיע ירמוז לנפש שהיא מן העליונים וכו'. והתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד. ומפני כך כורכין התכלת על הלבן, שהנפש היא העליונה והגוף תחתון.

ולחיבור זה של עליונים ותחתונים והיחס הנכון ביניהם זכה אברהם, משום שזכה לאחות את הקרע, מגוף והנשמה ועד שמים וארץ. וזוהי הציצית שגורמת לאדם לזכור את ייעודו בכל יום, לכרוך התכלת על הלבן, הנשמה על הגוף, השמים על הארץ - "וזכרתם את כל מצוות ה'".

אולי משום כך אנו פותחים את תפילות הימים הנוראים, ערב ר"ה, בפיוט "אחות קטנה" של ר' אברהם חזן, מתקופתו של הרמב"ן, להזכיר חובתינו

כיהודים, לחבר ולאחות שמים וארץ, מלכות ה' על הארץ ולבנות לו דירה בתחתונים, וכך לצעוד בכיוון העתיד כפי שבירך הקב"ה את אברהם "ונברכו בך כל משפחות האדמה" ופירש"י שם: "וזו פשוטו. אדם אומר לבנו, תהא כאברהם".

מאז תחילת הבריאה מתקיים מאבק בין המוח, הדעת והנשמה, לבין היתוש, הצד החומרי שבאדם, מי הוא השולט - הצד הגשמי, הגופני, או החלק הנשמתי, האלוקי. זכה ושולט החלק הרוחני, אומרים לו: אתה קדמת לכל מעשה בראשית, שהרי רוח אלקים שמרחת על פני המים, הקודמת לכל מעשה בראשית, היא השולטת, ואז האדם קודם לכל. אך אם הצד החומרי הוא השליט, ולא זכה האדם להיות מה שיעד לו רבש"ע כשבראו, הרי היתוש קדם לאדם, שאפי' היתושים ובע"ח זעירים קדמו לגופו של אדם.

יש לדבר זה משמעות מיוחדת בתקופתנו. בספר סליחות חדש, בו ביאר המחבר את כל הפיוטים שבסדר הסליחות ('נפש מרדכי', סליחות מבוארות נוסח פולין, מכון תורת אמת, מעלה אדומים תשע"ה), נכתב בהקדמה בהסבר הקושי והניכור שאנו מרגישים בדורנו ביחס לפיוטים הקדמונים:

הקושי השני הוא האקלים הרוחני של הפייטנים, השונה מהאקלים הרוחני שלנו. הפייטנים חיו בעולם שבו תחושת התלות ברבש"ע הייתה גדולה לאין ערוך מתחושת התלות שלנו ברבש"ע. בעולם שבו חיו הפייטנים היה האדם חשוף מאוד לפגעי הטבע, מחלות ומגפות היכו בעולם ללא רחם, והאדם היה חשוף לחום, לקור ולשאר איתני הטבע. אנו, לעומת זאת, חיים בעולם שבו בני אדם שולטים בחלק גדול מאוד מאיתני הטבע, ועיקר חששנו הוא מפגעי בני אדם. שינוי זה גורם לקושי להזדהות עם חלק מהתכנים המובאים בפיוטים (עמ' כט במבוא שם).

אפשר שזו אחת ממטרות המגפה שבאה עלינו, הקורונה, כדי להוציא מאתנו מחשבות מעין אלו - כאילו היום אין לנו בעיה עם פגעי הטבע, כיוון שהצלחנו במהלך הדורות להדביר אותם, וכיום הבעיות הן אחרות. והנה באה הקורונה, וכבר שנתיים ימים אנו עומדים חסרי אונים מול איתני הטבע.

כמה מדברת אלינו בימים אלו התפילה שהזכרנו:
אחות קטנה תפילותיה, עורכה ועונה תהילותיה.
אל נא רפא נא למחלותיה,
תכלה שנה וקללותיה.
וכך מסיימת התפילה:
חזקו וגילו כי שוד גמר, לצור הוחילו בריתו שמר,
לכם ותעלו לציון ואמר, סולו סולו מסילותיה.
תחל שנה וברכותיה.

תקיעת שופר - הכתרת המלך

הטעם הראשון של הרס"ג מעשרה הטעמים שכתב בעניין השופר הוא, שע"י השופר היו מכריזים על הכתרתו של המלך. וכך אנו מכתירים את הקב"ה למלך בראש השנה. אך מדוע דוק בשופר?

שירו של יום שישי הוא "ה' מ ל ך", משום שעד ליצירת אדם לא היה מי שיכיר במלכותו, שהרי על בעלי חיים רבש"ע אינו מולך אלא שולט ומושל, כדבריו המפורסמים של הגר"א, שמלכות מקבלים ברצון, וממשלה היא בכפיה. וכך דחו האחים את דברי יוסף, שנראו להם שנאמרו מתוך גאווה ורצון להשתלט עליהם - "ה מ ל ך ת מ ל ך עלינו, אם מ ש ו ל ת מ ש ו ל ב נ ו", כלומר, לא נהיה כפופים לך, לא מרצונינו ואף לא בכפייה. זהו שנאמר "כי לה' המלוכה ומושל בגוים". המלוכה בהווה היא על ישראל משום ש"מ ל כ ו ת ו ברצון קבלו עליהם", ואילו על אומה"ע הוא מושל בכפייה, כיוון שלא קיבלו מלכותו. לע"ל כשיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - "והיתה לה' המלוכה" - על כל האומות, ואז "והיה ה' ל מ ל ך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". וכך לפני בריאת העולם לא היה מי שיקבלו כמלך, רק כשנוצר אדם בצלם אלקים, יש בו דעת, בזה יכול לקבל את המלכות, וע"כ

רק ביום ששי, בבריאת האדם, נוצרה מלכות ה' בעולם. מכאן שירו של יום ששי - "ה' מלך". ואף שישנם פרקים נוספים בתהלים המתחילים "ה' מלך", בפרק זה נאמר "גאות לבש". וכתב הרב הוטנר, שאי אפשר לומר שהחכם שבחכמים מתנשא על הדיוט שבהדיוטות", שכדי להתנשא על אחר, צריך שיהיה מכנה משותף. וע"כ רק כשאדם נברא בצלם אלקים וקיבל את הדעת, ניתן לומר שה' מתנשא עליו. ולכן דווקא שיר זה נקבע לשירו של יום ששי, יום בריאת האדם.

באיזה שלב ביום ששי נתייסדה המלכות? ברגע שנפח בו נשמת חיים, אז נהיה האדם לרוח ממללא, וכדברי רש"י - הדעה והדבור. ברגע שקיבל הדעת נוצרה המלכות, כי כאמור על בע"ח אינו מולך אלא מושל, כיוון שהם לא יכולים לקבל מלכות באין דעת. במעשה בראשית נפח הקב"ה רוח באדם ונתן בו דעת, אלא שהכול היה באתערותא דלעילא, מכאן ואילך צריכה המלכות להיווצר באתערותא דלתתא, ע"י האדם. משום כך אנו חוזרים ביום זה על הנפיחה הראשונה ובוה ממליכים את ה', שהרי "זה היום תחילת מעשיך", א"כ הנפיחה בשופר היא היוצרת את מלכות ה', כפי שהיה בששת ימי בראשית, שהנפיחה באדם יצרה בו את הרוח ממללא, את הדעת, ובוה נוצרה מלכות ה'.

הדעה שבאדם, היא היוצרת את מלכות ה', אך היא גם הופכת את האדם עצמו למלך. כן כתב המהר"ל בדרשתו לשבת שובה, ששלשת האברים הראשיים המייצגים את שלשת המערכות שבאדם, הם "נפש, רוח ונשמה". והם כנגד המוח הלב והכבד. כאשר הסדר שבאדם הוא ישר וראוי, אזי המוח למעלה מהכול, והכבד למטה, והכול נשלט ע"י המוח. וזה ר"ת "מח לב כבד", והוא מל"ך. וזו גם הסיבה שהאדם מהלך בקומה זקופה, כשהמוח למעלה והכבד למטה. משא"כ הבהמה שעסוקה כל העת בחיפוש אחר המזון, וראשה למטה.

כאשר האדם הופך את הסדר, והכבד הוא השולט, והמוח נשלט, עליו נאמר "אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות", שבאין חכמה באה השטות, וממילא בא החטא. וע"כ "שטות" בגי' "יתוש" (עם הכולל). כאשר היתוש מתגבר, נדחק המוח הצידה, ואין לו שלטון על האדם.

כאשר האדם מולך, והמוח בראש האברים, והאדם מעביר למוחו את ההכרעה למעשיו, אחר שיקול דעת, אנו אומרים שהאדם "נמלך" בדעתו. וכשם שהשופר ממליך את הקב"ה בעולם, כך הוא ממליך את המוח על האדם עצמו, וזה תפקידו של השופר, להכות ולהשתיק את קולו של היתוש המנקר במוחו, ולא להניח ליתוש לשלוט. והשופר שבו נופח האדם, הוא הוא הנפח המכה ומשתיק את היתוש, כפי שהיה בימי טיטוס, שהרי זה ענינו של הנפח, לייצר כלים ע"י נפיחה.

רגע התקיעות, בו אנו נופחים בשופר, הוא הרגע שבו פועלת מחדש הנפיחה הקדמונית, "ויפח באפיו נשמת חיים". זהו רגע של יצירת האדם באדם, של המלכתה של הדעת שבו. ברגע זה יכול האדם לקבל על עצמו עול מלכות שמים. והחלטה נחושה לחיות עפ"י הדעת שבו, עפ"י הנחיות הנשמה, התורה, כדי שלא יגידו לו "יתוש קדמך".

"קל שופר" בגי' "היתוש" (כפ' יתרו נכתב פעם "קל שופר, בלא ו'. בס' הלקח והליכוב הביא בשם הזוה"ק ש'קל' הכוונה לתפילה, כמו "הקל קול יעקב". חלק מהדברים שבמאמר זה למדתי מהספר הנ"ל). זוהי המלחמה בין הנפח ליתוש. בין "ויפח באפיו" שקדם ליתוש, לבין היתוש שקדם לאדם. רק הנפח יכול להתגבר על היתוש שבמוח, כשם שהתגבר בזמנו על היתוש שבמוחו של טיטוס.

ה'יתוש' של דורנו

היתוש הוא יצור טורדני. אדם לומד ומעיין, והיתוש נוחת וממריא סביבו, מסיח את דעתו, ואף כשנדמה שכבר נעלם ואיננו, הוא מופיע שוב בפתאומיות ושוב מסיח את הדעת.

גדולה מזו. גם כשנדמה שכבר נעלם, עדיין קשה לו להתרכז, מהחשש שכל רגע הוא עלול להופיע, וחשש זה לא נותן לו מנוחה. גם כשהתגבר על היתוש ונדמה לו שכבר ניצחו, הנה עברו שלשים יום, וכיוון דדש דש, ושוב מופיע מופיע היתוש מחדש.

כל דור והיתוש שלו. היתוש של ימינו הם חידושי האלקטרוניקה. אדם

דרוך כל העת לקבל שיחה או מיסרון. הוא מתוח שמא קיבל או יקבל שיחה. קשה לו להתרכז מדאגה שמא יפסיד משהו חשוב. השקט הנפשי מופר כל העת. ואם אכן ניצח הנפח את היתוש, אחרי שלשים יום - "כיוון דדש דש", ומתחילה המלחמה מחדש. פעמים רבות בעוצמה גדולה יותר, כיוון שהפעם היתוש מופיע בכוחות מחודשים, במהדורה חדשה של מכשיר משוכלל יותר, כשהפיתוי גדול יותר.

וע"ז אנו מבקשים בסוכות: "הושענא נפש מבלה" - בהקפה השישית של יוסף, צדיק יסוד עולם, יסוד הקדושה, שמיאן וניצח. זוהי תפילה להיחלץ מבהלת הנפש, מהשעבוד המתמיד לטכנולוגיה החדשה המשעבדת את האדם וממלאת את כל ישותו במתח ובצפייה כל רגע לקבלת מידע חדש, מסר חברתי וכדו'.

יהי רצון שה' יושיע נפשנו מבהלה, ונזכה לישב בשלוה על התורה ועל העבודה.